

“TÜRK KÜLTÜRÜNE ELEŞTİRİ”

Umay Türkeş-Günay, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009

Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN*

Umay Türkeş-Günay'ın yeni eserinin adı, başlangıçta şaşırtıcıdır: Türk Kültürüne Eleştiri. Öyle ya, ömrü Türk kültürünü incelemekle geçmiş bir halk bilimi uzmanının; 1940'lardan beri milliyetçilik mücadelesi içinde yoğrulan bir ailenin çile ve sıkıntılarını çekmiş milliyetçi bir Türk aydınının kullanacağı ifade midir “Türk Kültürüne Eleştiri”? Üstelik de kitabın adı olarak.

Eserin neden bu adla adlandırıldığını anlamak için onu baştan sona dikkatle okumak gerekir. Ancak ben yine de giriş bölümünden yaptığım bir alıntıyla yazarın kaleminden kısa ve öz bir cevap vermek isterim: “Türk kültüründe tarih öncesinden beri süren yanlış ve doğruları sorgulamak gerekmektedir. Bu yolla doğruların sağlamaları yapılarak güçlendirilebilir; yanlışlar da ayıklanarak yerlerine sağlıklı ve zamana uygun doğru kabuller ve anlayışlar yerleştirilebilir.” (s. 22). Umay Türkeş-Günay'ın yeni eseri, birçok yeni incelemeyle, daha önce yayımlanmış bazı araştırmalardan oluşmakla birlikte tam bir bütünlük arz etmektedir. Eserde, ülkesinin içinde bulunduğu çıkmaz, saplantı ve sıkıntılarının ızdırabını duyan bir Türk aydınının Türk kültürüne derinliğine bir bakışını bulacaksınız. Umay Türkeş-Günay herhangi bir Türk aydını değil bir kültür adamıdır.

Asıl alanı halk edebiyatı / bilimi olan bir kültür adamı. Fakat bilgi ve ilgisini çalışma alanıyla sınırlandırmayan; tarihe, sosyoloji ve psikolojiye de uzanan; belki de daha doğru bir ifadeyle

disiplinler arası çalışmanın bir örneğini veren bir kültür adamı. Esasen Türkeş-Günay, halk bilimi alanının, birçok bilimin kesiştiği böyle bir alan olduğunu ve ülkenin sorunlarının çözümü için disiplinler arası çalışmaların şart olduğunu eserinde sıkça dile getirmektedir. Hatta o fen bilimlerinin dahi sosyal bilimlerle kesiştiği noktalar olduğu kanaatindedir.

Umay Türkeş-Günay Türk kültürünün kod ve şifrelerinin peşindedir. Nasıl bir insanın oluşumunda genetik kodlarının önemli rolü varsa bir milletin oluşumunda da kültür kodlarının önemli bir rolü vardır. Kültür kodlarımız ise çoğunlukla halk edebiyatı ürünlerimizde, atasözleri ve deyimlerimizdedir. Türkeş-Günay'ın ifadesiyle “Destanlarla başlayan Türk Edebiyatında, Halk Edebiyatı ve Müziği adı altında incelenen eserler; sanat niteliği kadar hatta zaman zaman daha fazla hem bireysel hem de tarihî ve toplumsal olayların, duyguların, kabullerin, tecrübelerin ve kültürün anlamlar, değerler, kurallar bütününe kodlarını, şifrelerini taşıyan hafıza niteliğindedir.” (s. 142). İşte bu kodlar içinde olumlular yanında olumsuzlar da vardır ve bunlar incelenerek ayıklanmalı; böylece toplumun önü açılmalıdır.

Eserde üzerinde durulan önemli bir husus Türklerin medeniyet değiştirmesidir. Türkeş-Günay, Türklerin sadece Batı medeniyetine girerken değil, İslam medeniyetine girerken de önemli değişimlere uğradığı görüşündedir. Medeniyet değiştirme denildiğinde Türklerin sadece batılılaşma serüvenini hatırla-

* Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi (bican@gazi.edu.tr)

yanlara ısrarla 10. asırdaki İslam (Arap-Fars) medeniyetine girişimiz de eserde hatırlatılmaktadır. Bu maksatla kitapta Kutadgu Bilig'e özel bir yer ayrılmıştır. Çünkü Kutadgu Bilig, İslam medeniyetine girişimizden sonraki ilk önemli edebî, kültürel ve siyasî eserimizdir. Yeni medeniyet dairesinden alınanlarla, eski medeniyetimizin (Atlı-Göçebe Medeniyeti) kültürel kod ve şifreleri bu eserde birlikte bulunmaktadır ve bunların içinde de olumlar yanında olumsuzlar vardır. Bu sebeplerdir ki Türkeş-Günay, eserinin birinci bölümünün üç bahsini Kutadgu Bilig'e ayırmıştır. Birinci bölümde Dede Korkut karakterlerinin tahlili ile ilgili bahis, Kutadgu Bilig incelemelerini tamamlamaktadır; çünkü Dede Korkut Kitabı, bazı bakımlardan Kutadgu Bilig'in alternatifi olarak değerlendirilmiştir. Bu bölümde bulunan Konfüçyüs'le ilgili bahis ve "Türk-İslam Medeniyeti ve Sonrası" başlıklı bahis de Türklerin ilk medeniyet değiştirmeleriyle ilgilidir.

Eserinin ikinci bölümünde Umay Türkeş-Günay üç konuya ağırlık veriyor: Halk edebiyatı ürünleri ve bu ürünlerdeki kültürel kodlarımız; sosyal bilimlere eleştiri – strateji ve üçüncü olarak da Kâşgarlı Mahmud, Ziya Gökalp, Atatürk gibi medeniyet değiştirme kavşaklarımızı temsil eden şahsiyetler.

Eserin iki ara başlıkla adlandırılan giriş bölümü, daha sonraki iki ana bölümün şifrelerini barındırmaktadır. Birinci ara başlık "Eflatun'un Mağara Örneği"dir. Eflatun'un meşhur örneğinde nasıl bir mağarada zincirli bulunan insanlar sadece mağaranın duvarlarına yansıyan gölgeleri gerçek zanneder ve mağara dışındaki farklı ve geniş dünyayı algılayamazlarsa, zihnini ön yargılarla ve içinde bulunduğu mekânla (ülke ve toplumla) zincirleyenler de dış dünyayı algılayamazlar; gelişme ve ilerlemelerden uzak kahrılar. Mağara örne-

ğini dikkate alan Türkeş-Günay diyor ki "Eflatun'un mağara örneğinde olduğu gibi görünmeyen zincirlerle düşünce, hayal ve algı dünyamızı sınırlandırırız." Hâlbuki "gerçeği ve güzeli görebilmek, içinde bulunduğumuz şartlara yabancılaşarak dışarıdan bakmakla mümkün olabilir." (s. 21-22). Zihnimizi zincirleyen sadece içinde bulunduğumuz şartlar mı? Türkeş-Günay'ın bu soruya ilgi çekici bir cevabı var: "Bilinçaltımıza yeni dünyanın zincirleri, olmazsa olmaz gibi medya aracılığıyla yüklenmektedir." (s. 25).

Türk kültüründe kadın ve kadının algılanışı konusu bütün eser boyunca Türkeş-Günay'ın zaman zaman üzerine eğildiği önemli bir konudur. Girişte de kadın konusu üzerinde yapılmış sağlam tespitler ve ileri sürülmüş görüşler vardır: "Dinlere atıf yapılarak kadınları küçümseyen, dışlayan, giydiren bütün yorumlar, erkeklerin bilinçaltındaki tanımadığı veya tanımlayamadığı, kendinden farklı olduğunu bildiği karşı cins duyulan korku ve meraktan kaynaklanmaktadır... Kadınlar da paylaşılanlar ve üretkenler arasına girdiklerinde, ne erkekler ne de kadınlar nasıl rekabet edeceklerini bilmemektedirler. Erkekler, böyle durumlarda kadınların cinsel kimliğini küçümseyerek onları dışlarken, kadınlar da erkeklerin dünyasında var olabilmek için ya erkek kalıbı veya anne, bacı, sevgili rolüyle var olmaya çalışmaktadırlar." (s. 24). Çözüm? İşte Türkeş-Günay'ın kısa teklifi: "Kadınların birey olarak topluma katılmalarıyla başlayan sancuların çözümü, toplum hayatının ve insan ilişkilerinin, evrensel insan yaradılışını da gözden kaçırmadan, yeniden kurgulanması ile sağlanabilecektir." (s. 23). Demek ki kültürümüzde kadının algılanışı ile ilgili yanlışlar var ve bunlardan kurtularak kadın-erkek ilişkilerini de yeniden düzenlemeliyiz. İşte Kutadgu Bilig'e dahi sinmiş yanlışlar: "Kızı çabuk evlendir, uzun müddet evde tutma, yok-

sa hastalığa lüzum kalmadan, yalnız bu peşimanlık seni öldürür. / Ey dost arkadaş, sana kesin bir söz söyleyeyim; bu kızlar doğmasa, doğarsa yaşamasa daha iyi olur. / Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır.” (s. 73). Türkeş-Günay’ın İslam medeniyeti yerine sık sık Arap-Fars medeniyeti terimini kullanmasının haklılığı bu örnekle çok net anlaşılmaktadır; çünkü kız çocuklarının doğmamasını isteyen anlayış tam da Cahiliye Devri Arap anlayışını yansıtmaktadır.

Giriş bölümünün ikinci alt başlığı “Yoksulluk ve Yoksunluk Kültürü”dür. Umay Türkeş-Günay bu kavram üzerinde sürekli olarak durmaktadır. Ancak kavramı o kadar çok önemsemiştir ki onun için ayrı bir bahis açmak ihtiyacı duymuştur. İşte Türkeş-Günay’ın itiraz ettiği deyim ve söylemler: “Fakirlik ayıp değil!”, “Yamalı olsun ama temiz olsun!”, “Karnımızın içini kimse görmüyor.” Çoğunlukla olumlu değerlendirdiğimiz bu sözlere yazar aksi yönden bakıyor ve şöyle diyor: “Bu anlayışla yoksulluğu yenme mücadelesinden uzaklaşmıştır. Zenginlik ve refahın insan zekâsıyla oluşturulduğu unutulmuş ve sonsuz bir bekleyişin içine hapsolmuş hayatlar tüketilmiştir. Mahrumiyetler süreklilik kazandı, ‘Yoksulluk ve Yoksunluk Kültürü’ diye adlandırdığım bir çeşit alt kültür oluşturmuş ve bu kültür kurumlaşmıştır. Bu kültür, fakir ve ezilmiş insanlarda olumlu değerlerin muhafaza edildiğini savunarak zenginliği ve rahatı reddetmiştir.” (s. 29). Oysa Atlı-Göçebe Türk medeniyetinin bir yöneticisi olan Bilge Kağan, aç milletini tok, çıplak milletini giyimli, yaya milletini atlı (bugüne göre düşünürsek arabalı, hatta yatlı ve özel uçaklı) hâle getirdiğini bir başarı olarak anlatmaktaydı. Yani o dönemin yöneticisinde bir refah ve zenginlik ideolojisi vardı. Türkeş-Günay’a göre zengin-

liği kötüleyen ve yoksulluğu savunan bu anlayış en güzel yansımaları Türk filmlerinde bulmuştur.

Umay Türkeş-Günay’a göre “Folklor her zaman disiplinler arası bir alan olmuştur... folklorla dahil hiçbir malzeme yalnız bir şiir, bir türkü, bir beste, bir hikâye, bir masal, bir gelenek, bir efsane değildir. Türk folklor araştırmacılarının da bir derlemeci, bir edebiyat araştırmacısı, bir etnolog, bir antropologdan öte niteliklere ve bilgilere ihtiyacı vardır. Bir folklor bilim adamı öncelikle kendisinin bir kültür araştırmacısı olduğunun bilincine varmalıdır.” (s. 144). Folklorun alanını genişleten bu anlayışın folklorun zamanı konusunda da mevcut olduğunu görürüz: “Folklor çalışmaları, bugün Amerika Birleşik Devletleri’nde Kültürler Arası Karşılaştırmalı çalışmalara dönüşmüştür. Halk bilimi / Folklor adıyla başlayan bilim dalı, malzemenin dinamikliği ve derinliği sebebiyle 100 yıl içinde anlam ve hedefleri açısından farklılaşmıştır. Başlangıçta dünden kalanları toplarken, bugün güncel olan ve oluşmakta olan kültürel olgular da Halk Bilimi alanı içine girmiştir.” (s. 146-147). Bu anlayıştan hareket eden Türkeş-Günay, ülkenin bugünkü kurumlarına da eleştiri oklarını çevirmekten kaçınmaz: “Ulus-devletin gerekli kıldığı ortak üst milli kimlik ve vatandaşlık bilinci ile bireysel kimliğe saygılı çağdaşlaşmayı temsil eden Türk milliyetçiliği ideolojisinin Atatürk’ün ölümünden sonra siyasetten dışlanmasıyla büyük bir boşluk doğmuştur. Siyasette Türk milliyetçiliğini temsil etmeye şekillenen Milliyetçi Hareket Partisi ve Ülkü Ocaklarının mensupları da yoksulluk ve yoksunluk kültürünün girdabında ortak milli değerler ve kimlik adına bir başka alt kültür ve alt kimlik oluşturdu. Bu hareket de yoksulluk ve yoksunluk kültürünün içe kapanık, sanatı, bilimi ve gelişmiş kültürel birikime yabancılaşan,

çağdaş bilime ve teknolojiye katkıda bulunmakta temel olan eleştirel ve üretken yaklaşımı dışlayan bir yapıyı millî ve muhafazakâr kültür ve kimlik olarak nitelendirerek durağanlaşmıştır.” (s. 36-37). “Geçen yüzyıla ait sağ ve sol kavramları doğal bir biçimde etkinliğini kaybettiği için 2007 seçimlerinde merkez sağ partiler siyasetin dışında kalmışlardır. Yoksulluk ve Yoksunluk Kültürü, AKP’yi yeni yüzyılın siyasi yapısı olarak yaylandırmıştır.”

Elbette Umay Türkeş-Günay’ın maksadı siyaset yapmak değildir. O, Türk kültüründe yüzyıllardan beri sürüp gelen ve insanların ruhuna işleyen bazı yanlış anlayışları eleştirmek amacıyla eserini kaleme almıştır. Bu eleştiriler sırasında yanlış ve hatalı kültür kodlarının, ülkemizin yönetiminde rol sahibi olan siyasi yapılanmaları da etkilediğini tabii ki kendi noktazarından ortaya koyacaktır. Esasen halk bilimi güncel olanın da bilimidir ve alanı şiirle, masalla, efsaneyle sınırlı değildir. Yazar, bir kültür adamının yapması gerekeni yapmakta, alanına ait bilgi ve tespitlerden hareketle günümüzün olgularını değerlendirmektedir. Yanlış kültürel kodların düzeltilmesi ve yenilerinin de kültürümüze ilavesi Türkeş-Günay’ın çözüm olarak ileri sürdüğü tekliflerdir: “Bilimsel keşiflerle evrensel bilime; millî sanat ve kültürle evrensel kültüre ve sanata katkıda bulunabilmek nitelikli yetişkin vatandaşlarla mümkün olabilir. İlerimizden başlamak üzere bütün yerleşim birimlerinde bilim, spor, dans, tiyatro, konservatuar ve plastik sanatlarla ilgili eğitim ve öğretim veren kurumlarla birlikte eser ve icraları sergileme ve sunma alanlarının hayata geçirilmesi, milletimizin tekrar sağlıklı kültür birikimine ulaşarak kendisini sağlıklı biçimde ifadesini sağlayacaktır.” (s. 42). Türkeş-Günay sanki 1920’lerin yurt sathına yayılmış Türk Ocaklarını veya 1930’la-

rın birçok il ve ilçemizde bulunan Halk Evlerini anlatmaktadır. Evet, böyle bir rönesansa her hâlde ihtiyacımız var.

Umay Türkeş-Günay Türk kültürünü genel olarak şöyle eleştiriyor: “Türk kültürü istisna örnekler dışında genellikle doğruları söyleyen ve savunan, sorgulamayan, yeni yollar aramayan, başarı ve başarısızlıkları eleştirel açıdan tahlil etmeyen, basmakalıp tespitlerle dünden ve bugünden şikâyet eden ve kötülüklerin cezalandırılmasını Tanrı’ya bırakan, başkalarına acıyan, kendine acımayan bir kültürdür. Tasavvufi yorumlarla bu dünyadan kendini uzak tutarak, haklarından vazgeçerek, hırsların ve kötülüklerin yolunun açıldığı hiç tartışılmamıştır. Hem ideallere ulaşmak hem de hayatla gerçek anlamda başa çıkmak düşüncesi geliştirilmemiştir.” (s. 53). “Türk kültürü yalana, kıskançlığa, fitne, fesat ve dalavereye karşı savunma mekanizmaları olmayan bir birikimdir.” (s. 56). Geçmişî unutmak, duygusallık, strateji geliştirmemek, kime, neyi, ne zaman ve ne kadar söylemek gerektiğini bilmemek, söylenenlere hemen inanmak, yüz yüze konuşup tartışmak yerine aracılardan yorumu ile karar vermek, tuhaf bir kader anlayışıyla sorumluluktan kaçmak, toplumsal koruma mekanizmaları geliştirmemek Türk kültürünün başlıca yanlışlarıdır. Türkeş-Günay, bazen tarihten örnekler vererek, bazen yazılı, bazen sözlü kaynaklarımızdan alıntılar yaparak bu yanlışları eserinin muhtelif yerlerinde ortaya koymaktadır. Ona göre “ziyan olmasın”, “ne işe yarar?” ifadeleri düşünce ve davranışlarımızı kısıtlayarak sonu kısa sürede görünmeyen ve mutlaka somut sonuç vereceği bilinmeyen hiçbir alanda faaliyet göstermemize izin vermemiştir.” (s. 124-125). Edebiyat dersi hocalarının her zaman karşılaştığı sorulardan biri “hocam, bu ders ne işe yarar?” değil midir? Evet, öğrenci dersin somut sonucunu bekliyor; hem de he-

men. Bir ders öğrenecek ve para kazanacak. Uzun süre beklemeye tahammülü yok. Girift düşünebilmek, düşüncelerini açık ve etkili biçimde ifade edebilmek bu soruyu soranların umurunda değildir. Edebî eserler yoluyla toplumların ruhlarına nüfuz edebilmek, insanların psikolojisi hakkında fikir sahibi olabilmek onları ilgilendirmemektedir. Hemen bir işe girmeli ve para kazanmalı. Çalışmadan para kazandıran bir meslek, bir makam olursa o daha iyi. Öte yandan çocuklara ve öğrencilere de durmadan şunları söyleriz: “Ne lüzum var”, “ne karıştırıyorsun”, “yine mi oyuncuğunu, saati vb. aletleri söktün”, “sen öğretmenin dediğini yap, başka şeye karışma.” (s. 126). Askerlikteki 3K prensibi gibi: Kaçma, Karışma, Konuşma!

Umay Türkeş-Günay’ın Türk İslam sentezi kavramına da farklı bir yaklaşımı var: “Türk İslam sentezi, ulaşılması amaçlanan bir hedef değil, İslamiyetin kabulünden sonra Tanzimat dönemine kadar yaşanmış, eserlerini vermiş, tarihimizin ve kültürümüzün dikkat çekici bir dönemidir. Bugün de kültürümüzün çeşitli alanlarında bu dönemin izlerini ve unsurlarını, kabullerini taşımaktayız. Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti kültürü olumlu olumsuz, çağa uyan uymayan, geçmişinden getirdiği unsurlar yanında yeni çağın ihtiyaçlarına, yaşama tarzına, kabullerine, gelişen teknolojisine paralel yeni oluşumlar, sosyal değerler üretmektedir. Kaybolmakta olanla, oluşmakta olanı yan yana, iç içe gözlemek her an her alanda mümkündür. Türkiye Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçiş kararıyla yeni bir kültür terkibine yönelmiştir. Zaman içinde taklitten öte kendine has mükemmel bir terkibe ulaşacaktır.” (s. 117). Aslında, Ziya Gökalp’ın “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” ilkesinden sonra Türk milliyetçilerinin “Türk-İslam sentezi” terimini kullanmaları biraz tuhaftır.

Bir bakıma gerilemeyi, tarihte kalmayı ifade etmektedir. Hâlbuki bütün kültürler gibi Türk kültürü de dinamiktir ve yeni medeniyet daireleriyle birlikte yeni unsurlar kazanmaktadır. Aksi takdirde çağa ayak uydurması mümkün değildir. Kalıplaşarak donar ve ölür. Bu bakımdan Gökalp’ın ilkesi çok daha sağlıklıdır. Ziya Gökalp’la ilgili bölümde Türkeş-Günay da Gökalp’ın geleceğe dönük tarafına işaret etmiştir.

Umay Türkeş-Günay, sosyal bilimler ve genel olarak kültür anlayışımız üzerinde ısrarla durmakla beraber, kendi alanı olan halk bilimi için de bazı tekliflerde bulunmaktadır. Halk biliminde artık sadece derleme, tespit ve tasniflerle yetinmemeliyiz; artık yeni yöntemler ve teoriler geliştirmek zamanı gelmiştir. Edebî tenkidin halk edebiyatı ürünlerine de uygulanması gerektiğini ileri süren yazar şöyle demektedir: “Bu edebî geleneğin (halk edebiyatının, parantez içi ifade bana ait) müşterek ve tekrarlanan unsurlarının tespiti Türk halk kültürünün edebî eser anlayışını belirleyecektir. Bu anlayış içinde yeni ve değişik perspektif ve üsluba ulaşmış şair ve anlatıcıların eserleri orijinal, nadir ve değerli örnekler olarak ayrıca yorumlanarak incelenmelidir.” (s. 167). Bence bu, genç halk bilimciler için iyi bir tavsiyedir.

Görüldüğü gibi Umay Türkeş-Günay’ın yeni eseri alışılagelmiş, bildik eserlerden değildir. Bizi omuzlarımızdan tutup sarsan, kültürümüzün olumsuz yanlarını bulup eleştiren; fakat bunu da ima iyi niyetle ve Türklüğü yükseltmek amacıyla yapan bir eserdir. Öncelikle halk ve kültür bilimcilerinin, daha sonra sosyal bilimcilerin ve bütün aydınların okuması ve üzerinde düşünmesi gereken bir eser. Yazarın sık sık tavsiye ettiği eleştiriyi bu esere de yöneltebilir ve onu tenkit edebiliriz. Yeter ki okuyalım, üzerinde düşünelim ve anlayalım.